

Upadek kultury ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR) zakończył jeden z najstarszych i najważniejszych etapów kolonizacji Europy przez społeczności rolników. Ponieważ był zjawiskiem obejmującym cały obszar jej występowania, od zachodniej Ukrainy po wschodnią Francję, formułowane są różne, głównie 'katastroficzne' hipotezy. Wydaje się jednak, że nie miał on jednej przyczyny i w zależności od lokalnych warunków przebiegał w różny sposób. Przedstawiany projekt jest studium jednego z takich przypadków.

W projekcie będzie analizowany zespół sześciu wsi położonych w dolinie rzeki Tusznicy, które zostały założone około 5300 lat przed Chr. przez społeczności KCWR. Na przełomie tysiącleci zaszła w nich radykalna zmiana, która objęła wiele przejawów życia codziennego. W języku archeologii opisuje się ją, jako pojawienie się kultury malickiej (dalej: KMał). Przejawem tych zmian był nowy styl naczyń ceramicznych i domy o innej konstrukcji. Ponadto złożone zostały pojedyncze groby, których centralna lokalizacja w obrębie wsi, konstrukcja i bogate wyposażenie (m.in. sierpy krzemienne) nie pozostawia wątpliwości, że pochowani w nich mężczyźni pełnili ważne funkcje społeczne. Zbudowano też obiekt w postaci kręgu utworzonego przez palisadę i rów, który mógł pełnić rolę centrum ceremonialnego.

Celem projektu jest ustalenie, czy opisane zmiany pojawiły się, ponieważ przybyli nowi mieszkańcy doliny, czy zmiany były wynikiem transformacji, która polegała na porzuceniu tradycyjnych wzorców życia na rzecz nowych? Obecnie nie można wykluczyć żadnej z tych hipotez, aczkolwiek jest bardziej prawdopodobne, że ludność KCWR zamieszkująca dolinę przeżyła jakiś kryzys i zmiany były reakcją na zaistniałe problemy. Niejasna jest rola w tym procesie nowych idei społecznych i religijnych, które pojawiły się w Kotlinie Karpackiej i mogły docierać do Małopolski razem z niewielkimi grupami migrantów. Nie wiemy bowiem, czy wzmogły one kryzys, czy tylko pomogły w znalezieniu nowych rozwiązań.

Wymienione wyżej pytania i hipotezy będą przedmiotem szczegółowych badań w projekcie. W ich ramach podjęte zostaną cztery problemy. Po pierwsze, badana będzie ciągłość zasiedlenia. Wszystkie wydarzenia w historii zasiedlenia doliny, ważne dla postawionego problemu, jak datowanie najmłodszych domów KCWR i najstarszych domów KMał, ustalenie, kiedy zostało zbudowane centrum ceremonialne oraz kiedy pochowano mężczyzn z sierpami, zostaną umiejscowione na skali czasu. W tym celu zostanie wykonana seria datowań ¹⁴C. Do datowania zostaną wykorzystane lipidy pozyskane z naczyń ceramicznych. Jest to innowacyjna metoda, która pozwala na datowanie stanowisk, na których nie zachowały się inne materiały organiczne.

Drugim tematem badań będzie pytanie, czy mieszkańcy wsi reprezentujący KMał mogli być potomkami wcześniejszych mieszkańców (KCWR)? Datowania ¹⁴C pozwalają jedynie ustalić, czy wsie KMał powstały bezpośrednio po KCWR, czy dzieliła je przerwa. Ma to znaczenie przy ustalaniu przyczyn i przebiegu zmian, ale nie odpowiada na postawione pytanie. Problem ten będzie badany poprzez zastosowanie analizy 'mikro-stylistycznej' naczyń ceramicznych i wytworów krzemiennych. Pozwoli ona na rozpoznanie, czy wytwórcy KMał mogli nabyć swe umiejętności korzystając z tej samej wiedzy, którą stosowali wcześniej lokalni wytwórcy KCWR.

Trzeci problem odnosi się do społecznych i religijnych treści zmian, które się pojawiły w trakcie transformacji. Analiza różnic w sposobach funkcjonowania wsi KCWR i KMał (aranżacja przestrzeni zabudowanej, występowanie obiektów komunalnych, wzorce lokalizacji domów, 'depozyty specjalne') będzie wykorzystana do interpretacji sensu społecznej innowacji. Szczególne znaczenie mają groby mężczyzn z sierpami, które były najbardziej wyrazistą innowacją czasów KMał. Powodem jest zarówno ich symbolika sugerująca wysoką pozycję społeczną zmarłych, jak i skojarzenie ze słynnym 'Sickle God': figurką glinianą znaną na terenie współczesnej im osady w Szegvár-Tűzköves (wschodnie Węgry), która prowadzi do śmielszych skojarzeń. Można tu przywołać postać 'wojownika - bohatera', a jednocześnie przodka i mitycznego założyciela linii genealogicznej, z której wywodziła się dana społeczność. W projekcie stawiam hipotezę, że groby odegrały rolę głównego symbolu użytego przez grupy KMał, jako tworzywa nowej narracji historycznej a centrum ceremonialne stworzyło instytucję służącą ekspresji i utrwalaniu nowej tożsamości i podtrzymywaniu jedności grupy.

Czwartym problemem będzie rozpoznanie sieci powiązań międzyregionalnych, które tworzyły sąsiadujące ze sobą grupy w związku z migracjami (w tym małżeńskimi) i wymianą surowców. Nadawały one kierunek i granice obiegu różnych idei i rzeczy. Tworzyły jednocześnie kontekst, który określa badaczom granice prawomocnych porównań przy poszukiwaniu źródeł i kierunków przepływu innowacji.

Wyniki tego projektu a zwłaszcza innowacyjna koncepcja badań i zastosowane metody będą miały wpływ na dalsze badania w tym zakresie.